

AKADEMIK BORIS DMITRIJEWICZ GRIEKOW

Dnia 9 września 1953 r. nauka poniosła niepowetowaną stratę przez zgon wielkiego historyka Borisa Dmitrijewicza Griekowa.

Akademik Griekow umiał doskonale łączyć swą pracę naukową z działalnością społeczną. Był on sekretarzem Wydziału Hist. Fil. Akademii Nauk ZSRR, kierownikiem instytutów: Historii oraz Słowianoznawstwa przy AN ZSRR, posłem do Rady Najwyższej ZSRR oraz zastępcą przewodniczącego Wszechzwiązkowego Komitetu Obrońców Pokoju. Był redaktorem wielu podstawowych wydawnictw naukowych, jak „*Historia ZSRR*“, czy „*Istoria Kultury Driewniej Rusi*“. W dowód uznania dla jego wielkich zasług na polu nauki Prezydium Rady Najwyższej ZSRR odznaczyło go orderem Lenina.

Już w samych początkach swej pracy naukowej zajął się on w pierwszym rzędzie zagadnieniami historii społeczno-gospodarczej. Opublikowana w 1912 r. praca Pawłowa-Silwanskiego zwróciła jego uwagę na problem feudalizmu w Rosji. Zapoznanie się jeszcze w czasach szkolnych z „*Kapitałem*“ Marksa uchroniło go od stosowania przy analizie tych zagadnień metody formalnoprawnej i pozwoliło mu w dwadzieścia lat potem postawić zagadnienie feudalizmu na Rusi w całej jego rozciągłości. Zwycięstwo Rewolucji Socjalistycznej w 1917 r. otworzyło przed nauką rosyjską nowe perspektywy. Oparcie się o założenia metodologiczne teorii marksistowskiej pozwoliło akademikowi Griekowowi wyjaśnić i rozwiązać cały szereg nowych problemów. Jego zainteresowania poszły w dwu kierunkach: 1) badanie stosunków włościańskich na Rusi i 2) badanie początków państwowości ruskiej.

Ukoronowaniem niejako jego badań nad kwestią chłopską stała się wspaiała monografia pt. „*Kriestjanie na Rusi...*“ wydana w 1946 r. Badania akademika Griekowa nad genezą państwowości ruskiej w znacznej mierze przyczyniły się do obalenia błędnych koncepcji tzw. szkoły Pokrowskiego. Najważniejszym jednak ich wynikiem było ostateczne pogrzebanie starej, reakcyjnej teorii normańskiej. W r. 1934 wychodzi jego pierwsza praca poświęcona zagadnieniu feudalizmu na Rusi. Ostateczne opracowanie zagadnień związanych z genezą i rozwojem państwa ruskiego znalazło wyraz w jego pomnikowej pracy „*Kijewskaja Ruś*“, która doczekała się już czterech wydań, stale poprawianych i uzupełnianych wynikami najnowszych badań. W swych badaniach nad genezą państwa ruskiego uwzględnił akademik Griekow nie tylko znane już na ogół dane źródeł pisanych, lecz w dużej mierze oparł się na danych archeologicznych, zebranych tak obficie przez uczonych radzieckich.

W swych poszukiwaniach, mających na celu rozszerzenie do maksimum bazy źródłowej dla badań nad stosunkami społecznymi w początkach państwowości ruskiej, sięgnął akademik Griekow również i do pomników prawa. Rozpatrywanie ich jako elementów nadbudowy nad określoną bazą społeczną pozwoliło mu zrekonstruować dynamizm procesu rozwarstwienia klasowego

wśród wschodnich Słowian. Badania nad „*Prawdą Ruską*“ nasunęły mu myśl, że niejasne czy brakujące ustępy Ruskiej Prawdy można zrekonstruować w drodze analogii z prawami innych narodów słowiańskich. Podjął on zakrojone na szeroką skalę badanie pomników praw słowiańskich. Wyniki tych badań zawarte zostały częściowo w jego pracach o statutach polickim i winodolskim. Ostatnie lata swego życia akademik Griekow poświęcił opracowaniu prawa zwyczajowego, zawartego w tzw. „*Księdze Elbląskiej*“. Stał on na stanowisku, że łączna analiza „*Prawdy*“ Ruskiej“ i tzw. przez niego „*Polskiej Prawdy*“ może nam dostarczyć ogromną ilość materiału uzupełniającego nawzajem luki istniejące w obu tych pomnikach. W oparciu o marksistowską tezę o pewnych ogólnych prawidłowościach rozwoju społeczeństw położył on nowy fundament pod porównawcze badanie prawodawstw słowiańskich. Dorobek naukowy akademika Griekowa łączy się ściśle z zagadnieniami prawnopństwowymi. Był on najwybitniejszym współczesnym słowiańskim historykiem państwa i prawa.

Wielkie osiągnięcia naukowe akademika Griekowa stały się możliwe dzięki temu, że w pracy swej kierował się wskazaniem klasyków marksizmu-leninizmu, pozwalającymi zrozumieć całą złożoność a zarazem prawidłowość procesów społecznych.

Znaczenie prac akademika Griekowa ma zasięg o wiele szerszy niż granice Związku Radzieckiego. Służą one za wzór i przykład twórczego stosowania metody marksistowskiej wszędzie tam, gdzie nauka historyczna w walce ze starą burżuazyjną metodologią dąży do przewartościowania swych dotychczasowych osiągnięć. Osoba akademika Griekowa była specjalnie bliska polskim historykom prawa, a to ze względu na jego żywe zainteresowania naszą przeszłością oraz wielką pomoc okazywaną stale polskiej nauce historycznej, czego ostatnim dowodem był jego twórczy udział w konferencji historyków polskich w Otwocku. Baczniejszą również może niż gdzie indziej uwagę zwracamy na jego badania nad zagadnieniami historii porównawczej prawodawstw słowiańskich, a to ze względu na tradycyjne zainteresowanie nauki polskiej tą gałęzią wiedzy, co podkreślił też sam akademik Griekow nawiązując we wstępie do swej pracy o Policy do tradycji Aleksandra Maciejewskiego.

Siedemdziesięciolecie urodzin akademika Griekowa zostało uczczone w 1952 r. wydaniem książki pamiątkowej, w której obok całego szeregu prac, związanych m. in. z historią państwa i prawa, znajduje się artykuł omawiający jego działalność naukową oraz bibliografia jego prac, licząca z górą trzysta pozycji. Sprawozdanie z uroczystości jubileuszowych wraz z tekstem przemówienia N. M. Drżynina, omawiającego działalność jubilata, zamieściły „*Izwestija Akademii Nauk*“, Seria Ist. i Fil., t. IX, z. 3. Ponadto w numerze 4 „*Woprosów Istorii*“ za rok 1952 ukazała się pełna bibliografia prac akademika Griekowa.

Śmierć akademika Griekowa, która nastąpiła po długotrwałej chorobie porażała w żałobie naukę polską, z którą zmarły pozostawał w żywym i ścisłym kontakcie. Depesze kondolencyjne do naczelnych władz i instytucji naukowych ZSRR wystosowali minister szkolnictwa wyższego Adam Rapacki i prezes Polskiej Akademii Nauk Jan Dembowski.

Polscy historycy państwa i prawa na zawsze zachowają w swych sercach pamięć wielkiego uczonego, serdecznego przyjaciela narodu polskiego.

PROF. SERAFIM W. JUSZKOW

W sierpniu 1952 r. zmarł nagle jeden z najwybitniejszych radzieckich historyków prawa S. W. Juszkow.

Prof. Juszkow urodził się 4 kwietnia 1888 we wsi Trofimowszczyzna w guberni penzenskiej. Po ukończeniu szkoły średniej wstąpił w r. 1906 na Wydział Prawa Uniwersytetu Petersburskiego. Już na ławie uniwersyteckiej okazywał on szczególne zainteresowanie historią prawa, a jego rozprawa seminaryjna o stosunkach cerkiewnych w północnej Rosji w XV—XVII w. wykazała zdolności do pracy naukowej i zamiłowanie do badań historyczno-prawnych. Dla pogłębienia i uzupełnienia swych wiadomości historycznych studiował równocześnie historię na Wydziale Historyczno-filozoficznym.

W r. 1916 rozpoczął pracę naukową i pedagogiczną w Uniwersytecie Petersburskim jako docent prywatny.

W r. 1918 powołany został przez Uniwersytet Saratowski na wykładowcę historii prawa rosyjskiego, a już z początkiem następnego roku został profesorem tego przedmiotu. W r. 1920 objął katedrę historii rosyjskiej w Saratowskim Instytucie Oświaty Ludowej, którym też przez kilka lat kierował jako rektor. Po zespoleniu się Instytutu z Uniwersytem był dziekanem Wydziału Nauk Społecznych. Obok pracy naukowej i pedagogicznej rozwijał prof. Juszkow w tym okresie swego życia żywą działalność społeczną.

W r. 1926 mianowany został profesorem na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Leningradzie. W r. 1930 powołany został na podstawie wyników konkursu na katedrę historii narodów ZSRR Uzbeckiej Akademii Pedagogicznej, która niebawem przekształcona została w Uniwersytet Uzbecki. W organizowaniu nowej uczelni brał Juszkow żywy udział. W r. 1933 objął on taką samą katedrę w stolicy Degestanu, skąd po roku przeniósł się do Świerdłowska, gdzie wykładał w Świerdłowskim Instytucie Pedagogicznym, a następnie historię państwa i prawa ZSRR w Świerdłowskim Instytucie Prawa. Od r. 1938 wykładał on przedmiot ten w Moskiewskim Instytucie Prawa i w Moskiewskim Instytucie Prawa Prokuratury. W czasie wojny wykładał prof. Juszkow w Uniwersytecie w Alma-Ata w Kazachstanie. Od r. 1944 objął katedrę historii państwa i prawa ZSRR na Wydziale Prawa Uniwersytetu Moskiewskiego. Równocześnie był profesorem tego przedmiotu w Wojskowej Akademii Prawa.

Za zasługi w dziedzinie badań prawnohistorycznych nadało mu Prezydium Akademii Nauk ZSRR w r. 1935 stopień doktora nauk prawnych. Za prace nad ustrojem społeczno-gospodarczym i politycznym Rusi powołała go Akademia Nauk Ukraińskiej SRR na swego członka korespondenta, a za zasługi przy organizacji opartych na metodzie marksistowsko-leninowskiej badań nad historią Kazachstanu Akademia Nauk Kazachstańskiej SRR — na swego członka rzeczywistego. W r. 1944 został prof. Juszkow za pracę naukową i pedagogiczną odznaczony orderem czerwonego sztandaru pracy, a następnie otrzymał zaszczytny tytuł zasłużonego działacza nauki.

Dorobek naukowy prof. Juszkowa da się podzielić na kilka grup. Do pierwszej zaliczyć możemy prace wydawnicze pomników prawnych dawnego prawa ruskiego oraz monografie dotyczące tych pomników. Wielką zasługą prof. Juszkowa było przystąpienie do nowego, pełniejszego wydania *Ruskiej Prawdy*. Podczas gdy N. W. Kałaczow w 1846 r. i W. Sjergiejew w r. 1904 oparli się w swych wydaniach *Ruskiej Prawdy* na 4 odpisach, to Juszkow

w swym ogłoszonym w Ukraińskiej Akademii Nauk w r. 1935 wydaniu *Ruskiej Prawdy* opublikował teksty 7 odpisów, w tym 1 *Krótkiej* i 6 *Obszernej Prawdy*, a w przypisach uwzględnił warianty 87 odpisów (niemal dwukrotnie więcej niż Kałaczow). W wydaniu swym zwrócił Juszkwow uwagę na 4 odpisy *Ruskiej Prawdy*, stanowiące połączenie *Obszerniejszej Prawdy* i *Sudieb-nika caria Konstantina*. Po raz pierwszy ogłoszony został przez Juszkowa tekst jednego z tych odpisów w całości, zaś 3 inne odpisy uwzględnił w przypisach. W tymże wydaniu *Ruskiej Prawdy* opublikował Juszkwow powtórnie nie znany dotąd i odnaleziony przez niego, a ogłoszony poprzednio drukiem w roku 1929 (w wydawnictwie: Letopis' zaniatij Arch. Komissii t. XXV) *Pravosudie mitropolicze*, zbiór prawa z końca XIII lub z początku XIV wieku, będący niejako skrótem *Obszerniejszej Prawdy*. Jest to jedyny pomnik prawny pochodzący z ziem środkowo-rosyjskich z okresu rozdrobnienia feudalnego, w którym odzwierciedlają się zmiany społeczne, jakie zaszły w północnej i środkowej Rosji.

Tuż przed zgonem zainicjował wydawnictwo źródeł historii prawa rosyjskiego dla użytku studentów na ćwiczeniach seminaryjnych, które zastąpić miało wyczerpaną już dziś i mocno przestarzałą M. F. Władimirskiego-Budanowa *Chriestomatija po istorii russkogo prawa*. Obecnie z przedmową Juszkowa ukazał się I tom tego wydawnictwa, obejmujący pomniki prawa państwa kijowskiego X—XII w.

Z badań monograficznych Juszkowa nad historią źródeł wymienić należy rozprawy takie, jak „*Ruska Prawda jako kodeks ruskiego prawa feudalnego*“ (1939), *Ruska Prawda* (1950), *Statut księcia Wsjewotoda* (1928) *Sudiebnik z r. 1497* (1926).

Juszkwow należący do tego pokolenia uczonych radzieckich, którzy swoją działalność naukową rozpoczęli jeszcze przed Rewolucją Październikową, potrafił rychło przyswoić sobie naukę marksizmu-leninizmu i stosować ją w swej pracy naukowej. Świadczą o tym dobitnie nie tylko jego późniejsze prace, ale już programowy niejako jego artykuł ogłoszony w r. 1927 (w Zapiskach naukowych Towarzystwa Naukowego Marksistów) pt. *Z zagadnień metodologii historii prawa*.

Badania nad *Ruską Prawdą* i wczesnorosyjskimi pomnikami prawa skierowały Juszkowa do zajęcia się badaniami nad początkami państwa kijowskiego. Wykazał on błędność teorii tzw. normanistów, którzy przypisywali utworzenie państwa ruskiego skandynawskim Normanom.

Ożywioną dyskusję w nauce radzieckiej wywołały prace Juszkowa poświęcone początkom ustroju feudalnego na Rusi, zwłaszcza jego rozprawy *Do kwestii o barbarzyńskim (przedfeudalnym) państwie*. (Woprosy istorii Nr 7, 1946 i *Uczyenije trudy Wsjesojuznogo Instituta juridiczeskich nauk*, t. X, 1947), w których wysuwa pogląd o istnieniu formacji przejściowej w okresie przejściowym od wspólnoty pierwotnej do feudalizmu. Rozprawy te wiążą się z jego wcześniejszymi badaniami nad rozwojem stosunków feudalnych na Rusi, których wyniki ogłosił w obszernej książce najpierw (1939) w języku ukraińskim w wydawnictwach Akademii Nauk ZSRR pt. *Zarys dziejów powstania i początkowego rozwoju feudalizmu na Rusi Kijowskiej*, a następnie (1940) w języku rosyjskim w wydawnictwach Akademii Nauk ZSRR pt. *Zarys dziejów feudalizmu na Rusi Kijowskiej*.

Rezultaty osiągnięte w badaniach nad najdawniejszym prawem na Rusi oraz nad rozwojem feudalizmu na Rusi Kijowskiej stały się podstawą obszer-

nego dzieła pt. *Obszczestwiennno-politiceskij stroj i prawo kijewskiego gosudarstwa*“ (1949), które weszło jako tom I do szeroko zakrojonego wydawnictwa *Kurs istorii gosudarstwa i prawa SSSR*¹.

Badania Juszkowa nad historią państwa i prawa ZSRR nie ograniczyły się tylko do okresu Rusi Kijowskiej, ale obejmowały również późniejsze czasy jak również problemy z dziejów państwa i prawa innych państw i krajów Związku. Wymienić tu należy prace *O Powstaniu monarchii absolutnej za cara Aleksego Michajłowicza* (1945), *Stanowe i administracyjne reformy Piotra I* (1945), *Z badań nad cechami szczególnymi feudalizmu w Dagestanie (aż do podboju przez Rosję)* (1938), *O głównych momentach w historii państwa kazachskiego (w okresie przedradzieckim)* (1948).

O rozległości wiedzy historyczno-prawnej prof. Juszkowa świadczy jego podręcznik uniwersytecki: *Historia państwa i prawa ZSRR*, obejmujący historię państwa i prawa wszystkich republik związkowych. Ukazanie się tego podręcznika spotkało się z uznaniem, ale i z głosami krytyki. Z niektórymi krytykami podjął prof. Juszkow polemikę. Uznał jednak liczne uwagi, które uwzględnił w drugim wydaniu, jakie się ukazało w r. 1947. W r. 1950 wyszło trzecie z kolei wydanie tego podstawowego podręcznika.

Prof. Juszkow był dobrym wykładowcą. Wykładał jasno i interesująco. Miałem sposobność być na kilku wykładach, jakie prof. Juszkow w czasie pobytu swego we Lwowie wygłosił w tamtejszym Uniwersytecie na kilka tygodni przed napaścią hitlerowską na Związek Radziecki. Zetknąłem się z nim wówczas bliżej na kilku spotkaniach naukowych. Omawialiśmy na nich program prac nad historią porównawczą praw słowiańskich.

Prof. Juszkow pozostał w mojej pamięci jako człowiek miły, głęboki uczony o szerokiej skali zainteresowań. Przez zgon prof. Juszkowa poniosła nauka historyczno-prawna ciężką stratę.

KARŁOL KORANYI (Toruń)

¹ Por. artykuł recenzyjny o tym dziele Wł. Sobocińskiego w „Czasopiśmie“, IV, s. 359 i n.